

Sociální péče v městě Ústí nad Labem o děti a mládež ve věku 0–18 let v době první republiky

Hana Hokrová

ABSTRAKT

Následující příspěvek je výtahem z mé bakalářské práce, jejímž cílem je zmapování historie sociální péče v době republiky Československé, kterou realizovala tehdejší místní samospráva v Ústí nad Labem. Při jejím zpracování bylo využito metod studia a analýzy dobových dokumentů.

ABSTRACT

The following contribution is an extract from my bachelor thesis aiming at mapping the history of social care during the Czechoslovak Republic, which was realized by the then local government in Ústí nad Labem. During its elaboration methods of study and analysis of periodical documents were used.

SOCIÁLNÍ PÉČE V ČESKOSLOVENSKU V LETECH 1918–1938

Po vzniku Československa v roce 1918, převzal nový stát poněkud zastaralý systém sociální péče z Rakouska-Uherska. Ačkoli byly později přijaty zákony, které měly za cíl zvyšovat sociální ochranu občanů, nedokázala v sobě legislativa první republiky zahrnout zdaleka všechny individuality a alternativy a ve své podstatě určovala pouze jakýsi rámec sociální péče. Navíc byla situace v oblasti legislativy nepřehledná — povinnost jejího poskytování nebyla dána jednotně, ale ukládaly ji různé zákony (Houser 1968, s. 14–16).

Z organizačního hlediska se sociální péče dělila na soukromou a veřejnou, a obě fungovaly ve vzájemné součinnosti. Stát si význam soukromoprávní péče velice dobře uvědomoval, přenášel na ni plnění úloh veřejné správy, spoléhal na ni a počítal s ní (Deyl in Brnula 2012, s. 96).

Soukromá sociální péče byla realizována zejména skrze dobročinné spolky, nadace apod. (Houser 1968, s. 28). Veřejná sociální péče byla zajišťována ze strany státu prostřednictvím vlastních úřadů, orgánů a zařízení nebo prostřednictvím složek veřejné správy a územněsprávních celků a útvarů — zemí, okresů a obcí. Nárok na ni vznikál skrze domovskou příslušnost (Kodymová 2013, s. 24).

PÉČE O DĚTI A MLÁDEŽ

Systém péče o děti a mládež byl komplexně přejat z předválečného období. Byl tedy zastaralý a pochopitelně nemohl dostávat potřebám nové doby a změněným sociálním i ekonomickým poměrům. Nutnou péči ze strany obce v rámci jejích finančních možností. Ačkoli bylo vyvinuto velké úsilí o zásadní reorganizaci a legislativní sjednocení péče o děti a mládež, byly přijaty pouze dílčí normy (Kodymová 2013, s. 28).

Z administrativního hlediska se péče o děti a mládež dělila na péči o děti zdravé a péči o děti postižené. Péče o zdravé děti byla svěřována Okresním pečím o mládež. Finanční náklady na jejich péči (pěstounská a ústavní péče) nesly obce, stát i soukromé instituce. Péče o postižené děti se dělila na další kategorie: péče o postižené děti, kterou vykonávala samospráva. Dále pak péče o duševně nemocné. Ti byli většinou odkázáni na pomoc dobrovolných spolků. Třetí kategorií byla nucená výchova „mravně narušené mládeže“. Ta byla sice financována státem, ale velmi nedostatečně (Kodymová 2013, s. 27).

Velkou slabinou péče o děti a mládež byl systém financování. Stát nebo jednotlivé země sice budovaly a hradily buď všechny, nebo alespoň část provozních a osobních nákladů u některých zařízení, největší finanční zátěž však stále nesly obce a soukromoprávní korporace. Na zemských, okresních i místních úrovních působilo mnoho spolků, nadací a institucí, ovšem nejvýznamnější postavení měla Česká zemská komise pro péči o mládež, která svou péči realizovala skrze Okresní péče o mládež (OPM) a její německou obdobu (BJF) (Tvrdoň 1936, s. 12–13).

OPM vznikly počátkem 20. století jako dobrovolnické hnutí. Později se soustředily v jedné organizaci. Němci své Zemské komise sdružovali ve své organizaci. V okresech s národnostně menšinovým obyvatelstvem působily tyto komise současně, a každý se staral o „svou“ národně příslušnou mládež. Každá z nich si také sama obstarávala finance a někdy bylo jejich vzájemné chování vnímáno jako rivalitní (Musil 2005, s. 56–57).

Navzdory koordinaci z ústředí nebyly OPM rozmístěny po území státu rovnoměrně. Postupně na ně stát uvalil povinnost součinnosti s místními orgány státní správy a musely přijmout určené stanovy. Jejím úkolem bylo organizovat a koordinovat spolupráci všech složek činných v oblasti péče o mládež a zároveň monitorovat jejich činnost a informovat o tom veřejnou správu. Její činnost byla zaměřena na praktickou aplikaci sociální péče o veškeré děti a mládež potřebující ochranu a péči a to ve věku od narození do plnoletosti jedince. Věnovala se všem segmentům péče o děti a mládež (Musil 2005, s. 56–57).

SOCIÁLNÍ PÉČE V ÚSTÍ NAD LABEM V LETECH 1918–1938

Městu se během dvaceti meziválečných let podařilo vybudovat velkorysý systém sociální a sociálně-zdravotní péče, na což bylo patřičně hrdé a považovalo to za jeden ze svých velkých úspěchů (Pózl 1938, s. 76–7). Už v roce 1919 město Ústí nad Labem zřídilo zdravotní úřad, který měl organizovat obecní zdravotní péči a pečovatelský úřad, organizující péči o chudé, nemocné, děti a mládež a všeobecnou péči. Náklady na sociální péči město každým rokem navyšovalo a v nejhorších krizových letech tvořily téměř deset procent celkového rozpočtu města (Pózl 1938, s. 87).

Hned v poválečném období začalo město s velkorysou výstavbou komunálních bytů pro chudé občany (Pózl 1938, s. 98).

Velkou pozornost věnovalo město také péči o zdravotní stav obyvatelstva. V jejím rámci vznikla síť poraden a ambulatorií zaměřené zvláště na nakažlivé choroby. Jednalo se např. o Poradnu pro pohlavně nakažlivé choroby, Poradnu pro nemocné tuberkulózu, Poradnu pro duševně nemocné aj.

V době Velké hospodářské krize se městu podařilo udržet nezaměstnanost pod pětiprocentní hranicí, ačkoli v některých průmyslových městech RČS dosahovala i 30 % (Kaiser a Kaiserová 1995, s. 174). Bylo to zejména zaměstnáváním nezaměstnaných na městských stavbách či při úklidu veřejných prostranství aj. Nezaměstnaným byla také z městských zdrojů poskytována podpora ve formě poukazů na potraviny, obuv, ošacení a úhradu nájmu (Pözl 1938, s. 296).

ÚSTÍ NAD LABEM V LETECH 1918–1938

Situace v poválečném Ústí nad Labem byla velice problematická. Německá většina se nikdy nesmířila se vznikem Československa. Česká menšina tvořená převážně nejchudšími vrstvami byla po první světové válce ve městě zcela bez vlivu. Obrat nastal se vznikem Československa. V Ústí nad Labem byly postupně zřízeny české školy. Počet Čechů ve městě stoupl na téměř dvojnásobek (cca 25 %). I nadále však obě hlavní národnosti ve městě existovaly víceméně odděleně. Měly své organizace, spolky, školy a obytné čtvrti. Česká intelektuální vrstva zde téměř neexistovala. Po celé meziválečné období zde byla zřetelná silná orientace na německé prostředí a nedůvěra k pražské vládě (Kaiser a Kaiserová 1995, s. 137–8).

Po poválečné hospodářské krizi došlo k rozkvětu ve všech oblastech života ve městě. Do Ústí nad Labem se stěhovalo velké množství lidí za práci, a to nejenom z československého vnitrozemí, ale i z přilehlých zemí (Die Sudetendeutschen ... 1929, s. 21).

Odvracenou tvář blahobytu byl, kromě národnostních třenic, i život nejchudších vrstev. Přes mohutnou bytovou výstavbu nebylo nájemních bytů tolik, aby nasýtily poptávku. V době krize se ve městě rozšířilo bezdomovectví. Pro město bylo také charakteristické neustálý „chemický“ zápach a ovzduší plné škodlivin jako důsledek koncentrace průmyslových podniků v centrální části města. To vše mělo samozřejmě devastující vliv na zdraví místního obyvatelstva (Vaverka 1967, s. 155).

V letech 1919–1931 ve městě „vládla“ německá sociální demokracie (dále jen DSAP). Díky její internacionální ideové podstatě se většinou dařilo ve městě udržovat mezi českou menšinou a německou většinou smír (Chrz 2002, s. 18–24).

V roce 1931 se začaly v Ústí nad Labem projevovat důsledky Velké hospodářské krize, která mj. způsobila zostření národnostních rozporů. V roce 1933 vznikla nacionalistická Sudetoněmecká strana (SdP), která získávala ve městě stále větší počet stoupenců, a která cíleně pracovala na destabilizaci poměrů v Československu.

Starosta Leopold Pözl inicioval řadu velkých antinacistických demonstrací a DSAP se k tomuto účelu podařilo dokonce v nejkritičtějším roce 1938 spojit všechny antinacisticky naladěné síly ve městě. V kontextu celostátního a evropského dění to však byla pouhá kapka v moři. V komunálních volbách v roce 1938 získala většinu mandátů SdP a o několik měsíců později bylo území Sudet na základě mnichovského diktátu přičleněno k německé Třetí říši (Kaiser a Kaiserová 1995, s. 184).

VÝZNAMNÉ OSOBNOSTI V OBLASTI SOCIÁLNÍ PÉČE V ÚSTÍ NAD LABEM

Na prvním místě je třeba zmínit starostu města Leopolda Pözla. Tento rakouský rodák, novinář, internacionál, přesvědčený marxista a významný člen DSAP pů-

sobil v městském zastupitelstvu v letech 1920–23 a 1931–38 jako starosta a v letech 1923–31 jako zástupce starosty. Při výkonu svých funkcí v komunální politice kladl sociální záležitosti vždy na první místo. Byl to právě on, kdo byl zásadním hybatelem a strůjcem sociálních vymožeností v meziválečném Ústí nad Labem (Chrz 2002, s. 24–43, 72).

V dobách silícího německého nacionalismu se nebál veřejně vystupovat na obranu československé demokracie a proti nacismu, pořádal četné antinacistické demonstrace, organizoval pomoc uprchlíkům z nacistického Německa a v roce 1938 pořádal finanční sbírku na obranu republiky. Po zabrání Sudet v roce 1938 odmítl emigrovat. Byl opakovaně zatýkán gestapem, vyslýchán a mučen a veřejně ponižován. Zemřel v roce 1944 následkem dlouhodobých útrap v městské nemocnici (Chrz 2002, s. 39, 43, 59).

Další významnou osobností komunální politiky byl příbramský rodák a zakladatel a ředitel ústeckého českého gymnázia Dr. Jaroslav Kubista. Aktivně zasahoval do téměř všech oblastí veřejného života, byl iniciátorem mnoha sportovních a kulturních akcí a významně se angažoval v záležitostech české menšiny a v záležitostech sociálních. Po záboru Sudet se odstěhoval do Prahy. Zemřel v roce 1944 a se zkázou svého díla se nikdy nevyrovnal (Kaiser a Kaiserová 1995, s. 184).

Některé projekty by se neobešly bez zásadní pomoci soukromoprávní sféry. V Ústí nad Labem se na tomto poli angažovalo hned několik osobností, a to především prostřednictvím svých nadací. Za všechny lze jmenovat např. velkopodnikatele Ignatze Petschka, Eduarda Jacoba Weinmanna či Carla Friedricha Wolfruma (Kaiser a Kaiserová 1995, s. 185).

PÉČE O DĚTI A MLÁDEŽ V ÚSTÍ NAD LABEM V LETECH 1918–1938

Město chápalo péči o děti a mládež jako jednu ze svých priorit (Pótlz 1938, s. 77). V meziválečném období se dvakrát potýkalo s nepříjemnými důsledky hospodářských krizí, během kterých svou péči o děti a mládež vždy zintenzivnělo. Zvláště úctyhodné je, že v těchto dobách se přes vypjatý oboustranný nacionalismus podařilo prosadit, aby byla podpora a péče v době krize byla ve stejné míře poskytována i českým dětem v menšinových školách.

Ačkoli je zřejmé, že na organizaci a výkonu péče o děti a mládež se musely podílet OPM a BJJ, které ve městě prokazatelně působily a dokonce obě sídlily v budově okresního úřadu (Tvrdouš 1936, s. 163), v písemných materiálech magistrátu nejsou téměř zmiňovány. Postavení obou komisí v předválečném ústeckém systému péče o děti a míra jejich participace se z materiálů, které jsem měla k dispozici, nepodařilo zjistit.

PÉČE O MATKY S DĚTMI

Vysoká úmrtnost novorozenců a kojenců do jednoho roku věku byla velkým problémem nejenom v Ústí nad Labem, ale v celém tehdejší Československu. V rámci boje o její snížení byla zaváděna mnohá opatření. Po celé zemi byla zřizována síť poraden pro těhotné, matky a kojence, útulky pro rodičky, pro batolata a také jesle a opatrovny. K dalším opatřením patřilo i zpřístupnění lékařské předporodní, porodní a poporodní péče všem rodičkám (Musil 2005, s. 68–9). Velkým problémem byl nedo-

statek odborného personálu. Ovšem v Ústí nad Labem byl ve všech zařízeních vždy angažován profesionální personál a to z výrazně větší části.

Městští lékaři byli, stejně jako většina lékařů té doby, přesvědčena o blahodárných účincích kojení na zdravotní stav jedince. Město se proto snažilo kojení ze všech sil podporovat (Pótlz 1938, s. 192).

Snahu o snížení kojenecké úmrtnosti ve městě vyvíjel magistrát ještě před první světovou válkou, a to především prostřednictvím osvětových letáků. Ty měly matky informovat o vhodné výživě jejich dětí. Tyto akce se však nesetkaly s úspěchem a tak musel magistrát přistoupit k systematictějšímu opatření. Zcela jistě díky jim se podařilo již v polovině 20. let snížit kojeneckou úmrtnost pod celostátní průměr (Pótlz 1938, s. 192).

MĚSTSKÝ ÚSTAV PRO ŠESTINEDĚLKY

Tento ústav nechala postavit v dnešní Štefánikově ulici č. 246 v roce 1921 manželka velkoobchodníka uhlím Jakoba Weinmanna Louisa a poté jej předala do správy města Ústí nad Labem. V roce 1924 díky dalšímu peněžnímu daru od paní Luisy Weinmannové rozšířen a též bylo zakoupeno nové vybavení (Die Sudetendeutschen ... 1929, s. 79).

Ústav pro šestinedělky sloužil jako moderně vybavená městská porodnice s lékařskou asistencí ústavního lékaře a porodních asistentek. Interiéry byly zařízeny útulně a domácky a byly zde: porodní sál, operační sál, několik koupelen, společenské místnosti, izolované oddělení a obytné prostory pro personál (Die Sudetendeutschen ... 1929, s. 79).

Ústav spravovalo kuratorium, ve kterém byli zastoupeni dva spolupracovníci rodiny Weinmannů, tři zástupci městského zastupitelstva, stavební ředitel a městský lékař Ústí nad Labem. Všichni měli zároveň hlasovací právo. Poradní hlas měl vrchní lékař zařízení (Die Sudetendeutschen ... 1929, s. 79).

Pobyt v ústavu byl zpoplatněn. Nemajetné rodičky měly službu zdarma, a kromě vyplnění přihlášky nebyly vyžadovány žádné jiné formality (Pótlz 1938, s. 193).

MĚSTSKÝ ÚTULEK PRO KOJENCE (KOJENECKÝ ÚSTAV)

V roce 1917 byly otevřeny v Ústí nad Labem v Jateční ulici na Klíši první městské dětské jesle, které byly v roce 1919 přeměněny na útulek pro kojence. Magistrát poskytl jeslím bezplatné prostory, osvětlení a vytápění, ostatní náklady byly hrazeny z dobrovolných darů podporovatelů. Kapacita byla 15 dětí ve věku od šesti týdnů do jednoho roku. Přijímány byly pouze kojené děti. Město se tímto způsobem snažilo pobízet matky ke kojení a umožnit jim kojení svých dětí, i když pracovaly mimo svůj domov.

Jesle byly v provozu pouze přes den. Děti ošetřovala pečovatelka se zkouškami a běžnou péčí obstarávaly dobrovolné pomocnice, které se tímto způsobem chtěly naučit praktické a teoretické péči o kojence, aby mohly v budoucnu usilovat o profesionalizaci jako ošetřovatelky kojenců.

Zájem o umístění kojenců v jeslích neustále narůstal — byla válka a ženy musely prací mimo domov nahrazovat výpadek manželovy mzdy. Postupně se věk přijímaných kojenců zvýšil na dva roky. V naléhavých případech (např. úmrtí matky nebo

nevhodná péče o dítě v rodině) zůstávaly kojenci v jeslích přes noc, což se vlivem válečných a poválečných poměrů stávalo častěji. Koncem roku 1919 byly jesle přeměněny na kojenecký útulek a posléze na kojenecký ústav a ten byl v roce 1920 převzat do městské správy a přemístěn do ulice Prokopa Diviše do prvního patra sídla městského chudobince. Útulek vedl Obecní výbor pro dětské jesle a mateřskou poradnu ustanovený městským zastupitelstvem. V tomto výboru byli zakladatelé útulku/ústavu a ústavní a městský lékař (Die Sudetendeutschen ... 1929, s. 79).

Jako personál zde sloužily dobrovolnice a několik školených pečovatelek, pro něž bylo vysvědčení z praxe absolvované v tomto zařízení tou nejlepší možnou vizitkou. Ústav měl taktéž svou kojnou (Die Sudetendeutschen ... 1929, s. 79).

MĚSTSKÁ PORADNA PRO MATKY S DĚTMI

Toto zařízení bylo jedním z článků v boji proti vysoké kojenecké úmrtnosti. Bylo otevřeno roku 1917. Zprvu dal magistrát tomuto zařízení k dispozici zdarma tři velké pokoje a hradilo otop a osvětlení. Dobrovolný ženský výbor daroval pokojové zařízení a BJJF darovala zařízení lékařské. Zařízení vedl stejně jako městský kojenecký útulek Obecní výbor pro dětské jesle a mateřskou poradnu ustanovený městským zastupitelstvem a zastoupený městským lékařem (Die Sudetendeutschen ... 1929, s. 79).

V roce 1917 se vlivem válečných poměrů zhoršila sociální situace obyvatel a panoval nedostatek potravin. Městská poradna proto pomáhala matkám nejenom odbornou radou, ale zajišťovala i pomoc materiální. Podařilo se jí sehnat především od soukromých dárců mléko, mýdlo, léky a jiné potraviny a spotřební zboží, které byly předávány potřebným matkám (Die Sudetendeutschen ... 1929, s. 80).

Po stabilizaci poměrů poradna poskytovala poradenství v oblasti péče o dítě do věku 6-ti let. Pro nemajetné matky byly služby poradny zdarma, pro lépe situované byly hrazeny buď ze zdravotního pojištění či hotově (AMUL, Poradny, kart.č. 154). Potřebné matky zde dostávaly materiální podporu ve formě léčiva, kojeneckého prádla a věcí potřebných pro péči o dítě. (Die Sudetendeutschen ... 1929, s. 80, AMUL, Poradny, kart.č. 154).

V poradně působila tzv. „sociální sestra“, což byla kombinace současné zdravotní sestry se sociální pracovnící. Ta v ordinaci pomáhala lékařům s administrativou a dalšími úkony (např. vážení dětí, předvádění různých úkonů, kterým se matka měla naučit aj.) a v neordinačních dnech chodila navštěvovat rodiny, které potřebovaly pomoc při péči o děti. Jejím úkolem bylo dohlížet, zda matka dodržuje pokyny lékaře, případně jí pomoci s jejich realizací. Zároveň měla provádět terénní sociální šetření v rodině, na jehož výsledky určovaly šíři podpory, jaké se matce dostalo. Pokud byla matka v opravdu špatné sociální situaci a o děti se starala dle dobových norem, mohla bezplatně dostávat nejen léky, ale i oblečení pro své děti a bylo-li to nutné i umělou výživu pro dítě. Tu ovšem mohl předepsat pouze lékař. Vzhledem k tomu, že poradna měla jako jeden z hlavních cílů podporovat dlouhodobé kojení matek, dělal to pouze v případech, kdy dítě očividně, i při matčině velké snaze kojit, neprosplávalo. U matek, které si péči hradily hotově či z pojištění, se sledovalo pouze dodržování instrukcí lékaře (Die Sudetendeutschen ... 1929, s. 80).

Poradna se obzvláště snažila pomáhat matkám nemanželských dětí. Tyto děti většinou čekal život v bídě, protože v meziválečném Československu neexistoval příliš

účinný způsob, jak vymoci od jejich otců výživné. V rámci dobových postojů a názorů jim byla nabízena ústavní výchova jejich dětí, ale té matky využívaly spíše sporadicky (PSPČR, [b. r.]). Celostátní průměr dětí narozených mimo manželství byl na konci 30. let 1,28 %, v Ústí nad Labem to bylo 1,51 % (Pólzl 1938, s. 212). Poradna poskytovala těmto matkám nejen materiální a lékařskou pomoc, ale pomáhala jim s péčí o děti a poskytovala odborné poradenství ohledně získání finanční a materiální podpory ze strany státu (Pólzl 1938, s. 191).

Jedním z dalších přínosů poradny bylo proškolení pečovatelek a „sociálních sester“, které byly v tehdejší době vzhledem k jejich velkému nedostatku velice žádané (Pólzl 1938, s. 191).

V roce 1926 byla v Ústí nad Labem ve školní budově v Solní ulici zřízena česká poradna pro matky s dětmi. Původně byla provozována ze soukromých zdrojů a skromné státní podpory, záhy ji však pod svou správu přijalo město a stala se součástí stávající městské poradny. Ordinoval v ní Dr. Čížek. Poradna byla vyhledávána matkami z celého ústeckého okresu (Pólzl 1938, s. 191).

V roce 1934 byla v Krásném Březně zřízena pobočka, takže na konci 30. let byly ve městě celkem tři poradny pro matky s dětmi. Poradny byly pro veřejnost otevřeny dva dny v týdnu, a to v pondělí a v pátek. Česká poradna měla ordinální hodiny v úterý a v pátek (Die Sudetendeutschen ... 1929, s. 81, AMUL, Poradny, kart. č. 154).

Koncem roku 1937 byla za pomoci dotace MSP otevřena poradna pro těhotné matky, kde byly bezplatně lékařsky sledovány těhotné matky s cílem předejít poškození plodu. Jako personál zde působil lékař a dvě sestry (Pólzl 1938, s. 192). O jejím fungování se bohužel nepodařilo získat žádné bližší informace.

Poradny z největší části financoval magistrát, z menší části přispívali dobrovolní dárci a občasnými subwencemi přispíval i stát (AMUL, Poradny, kart.č. 154, Pólzl 1938, s. 192).

ŠKOLSTVÍ

Zák. č. 292/1920 Sb. z. a n. určoval, že obecné, měšťanské a mateřské školy a dětské jesle musí zřizovat a financovat obec, přičemž ministerské nařízení ze dne 12. 3. 1888 stanovovalo přesné podmínky, kde a jak může být nová škola zřízena. Pouze menší nové školy a školská zařízení platil stát. Tzn. takové školy, které byly zřízeny na základě zák. č. 189/1919 Sb. z. a n. v obcích, kde bylo podle tříletého průměru více než 40 žáků, pro něž dosud nebyla možnost vzdělávání v mateřském jazyce. V Ústí nad Labem byly takto státem zřízeny dvě české mateřské školy, dvě základní a dvě střední školy.

Školství bylo v Ústí nad Labem důležitým článkem v tažení magistrátu za zlepšení sociálně-zdravotních poměrů ve městě. Povinná účast při školní výuce dávala městu možnost monitorovat zdravotní stav dětí a potažmo i sociální prostředí, z něhož pocházely. Město také ze všech sil podporovalo vzdělávání dětí, neboť si uvědomovalo jeho důležitost pro jejich další život. Ve školách se snažilo vytvořit příjemné a inspirativní prostředí a vynakládalo na to nemalé finanční prostředky. Např. jenom v roce 1928 město vydalo ze svého rozpočtu na jejich obnovu a údržbu 1 100 000 Kč (Die Sudetendeutschen ... 1929, s. 46). I přesto, že to městu zákon neukládal, zřizovalo a financovalo školská zařízení i pro českou menšinu. To se ne vždy setkávalo s pochope-

ním německé většiny — např. v roce 1925 se konala na Mírovém náměstí demonstrace proti financování českých menšinových škol magistrátem (Kaiser a Kaiserová 1995, s. 168). Školami, o kterých pojednává tato část práce, jsou myšleny školy německé. Pokud půjde o školu českou, bude to v textu výslovně uvedeno.

MATEŘSKÉ ŠKOLY

První mateřská škola (dále jen „MŠ“) v Ústí nad Labem byla soukromá. Otevřena byla roku 1869 a v roce 1904 ji odkoupil magistrát. Město svou první MŠ postavilo v roce 1883 na náměstí Richarda Wagnera (dnes Masarykova tř.). Vedla ji první učitelka, která dostávala od města mzdu. V letech 1894–1939 vzniklo v Ústí nad Labem dalších deset MŠ, takže v roce 1939 bylo ve městě v provozu celkem 12 městských MŠ. Při jejich zřizování město reagovalo na aktuální potřeby, proto byly v největší míře budovány v dělnických čtvrtích s ohledem na potřeby pracujících matek. Ve všech MŠ pracoval s dětmi profesionální pedagogický a zdravotnický personál. U školek byly zřizovány zahrady vybavené pískovišti nebo např. dřevěnými domky, aby mohly děti co nejčastěji pobývat venku. V roce 1923 město zřídilo českou městskou MŠ (mimo dvou českých státních). V knize *Leben und Kraft ...* je této MŠ věnován větší prostor než ostatním, zřejmě z důvodu demonstrace přátelského postoje k české menšině (Pöhlzl 1938, s. 291–292).

Veškeré náklady na provoz a mzdy zaměstnanců městských MŠ hradil magistrát, děti měly pobyt i stravu zdarma (*Die Sudetendeutschen ...* 1929, s. 46).

ZÁKLADNÍ ŠKOLY

Město zřídilo a financovalo věcné náklady (věcnými náklady se rozuměly veškeré náklady na zřízení budovy a její provoz — topení, voda, opravy atd.) celkem jedenadvaceti základních škol. Z toho bylo 11 tzv. škol obecných a 10 tzv. škol měšťanských (občanských). V době první republiky byly školy rozděleny na chlapecké a dívčí, pouze v případech, kdy bylo žáků málo se povolovaly školy smíšené. Jediná smíšená škola v Ústí nad Labem byla v městské čtvrti Skřivánek. Magistrát vlastnil jedenáct tzv. „školních domů“, ve kterých tyto školy sídlily. Ve většině budov sídlilo hned několik škol. Např. ve školní budově na Masarykově třídě (nynější budova Muzea města), sídlila 1. a 4. chlapecká měšťanská škola spolu s 1. chlapeckou obecnou školou a v letech 1921–27 zde také sídlila Škola pro ženská povolání (AMUL, Adressbuch, R 759a).

Roku 1922 byla prosazena místní školní radou obnova všech městských školních budov (kromě nejstarší školní budovy v Solní ulici), která byla uskutečněna během pěti následujících let nákladem 5 milionů Kč. V rámci této rekonstrukce byly ve všech budovách položeny nové parketové podlahy, všechny prostory byly nově vymalovány a všechna vnitřní zařízení byla nově natřena a nalakována. Čtyři školní budovy byly připojeny k městskému dálkovému vytápění, ostatní budovy měly vytápění centrální. Místo školních zvonků byla pořízena automatická signalizační zařízení. Bylo zakoupeno zařízení „přízpůsobené na horkou vodu“ (*Die Sudetendeutschen ...* 1929, s. 45), které se užívalo čtyřikrát ročně při hlavním úklidu budov. V pěti školách byly vybudovány picí fontánky. Ve všech školách bylo zřízeno zatemňovací zařízení pro promítání. Dvě školy dostaly plně vybavené školní dílny a všechny školy dostaly ná-

řadí a pomůcky pro výchovné dělnické vzdělávání. Dvě školní kuchyně byly vybaveny sporáky na uhlí a plyn a veškeré potřebné nádobí pro potřeby vzdělávání v oboru kuchařství. Chudé děti dostávaly zdarma cvičky na tělesnou výchovu a školní tělocvičny dostaly nové švédské ribstole a pianina (Die Sudetendeutschen ... 1929, s. 45).

Město zajistilo pojištění proti úrazu všech dětí v mateřských, obecných i měštanských školách nákladem 6 000 Kč ročně (Pözl 1938, s. 290).

Město pravidelně vybavovalo školy moderním technickým zařízením. Všechny školy dostaly epidiaskop (projekční přístroj na diapozitivy), dvě školy obdržely přístroje na mikroprojekci, fotoaparáty a kamery. Školský úřad měl k dispozici tři fotoaparáty, které si mohli učitelé zapůjčovat na zdokumentování školních událostí. Takto pořízené diapozitivy byly pak shromažďovány ve speciální skladovací místnosti v sídle městského školského úřadu. Školský úřad zapůjčoval tři gramofony se sbírkou gramofonových desek. Pro všechny školní budovy byly zakoupeny radiopřijímače a každá škola měla také svou hudební místnost. Místní učitelská knihovna byla pravidelně doplňována novými knihami a byla přístupná veřejnosti (Die Sudetendeutschen ... 1929, s. 46).

V pátých ročnících obecných škol byla zavedena výuka plavání v městských lázních, což bylo v Evropě v té době naprosto ojedinělé. Děti ze tří škol, které byly od městských lázní vzdálenější, byly na náklady města dopravovány do lázní a zpět autobusem. Vstupné dětem v plné výši hradil magistrát. Chudé děti navíc dostávaly od města volné vstupenky do lázní na Klíši a na koupaliště u břehu Labe (s výjimkou víkendů), aby se mohly procvičovat v plavání. Dále jim byly hrazeny náklady na školní výlety a výchovná filmová a divadelní představení. V zimě dostávaly děti volné vstupenky na městské kluziště (Pözl 1938, s. 290).

Magistrát také pořádal pravidelné „rodičovské večery“, a setkání rodičů žáků z jednotlivých tříd s učiteli, tzv. „třídní rodičovské večery“. Tato setkání měla za úkol zlepšit komunikaci rodičů se školami (Die Sudetendeutschen ... 1929, s. 46).

Jako náhradu za devátý školní rok město zřídilo pět vzdělávacích kurzů, jehož personální a provozní náklady ve výši okolo 100 000 Kč hradilo. Stejně tak plně hradilo i výuku těsnopisu na vybraných měštanských školách, jehož personální a materiální náklady činily 14 000 Kč ročně (Pözl 1938, s. 290).

POMOCNÁ ŠKOLA

Tato škola pro „hůře se učící děti“ byla otevřena 20. září 1920. Poměrně záhy se stala uznávanou a již ve druhém roce její existence žádali o přijetí svých dětí do této školy i mimoústečtí zájemci. Ve třicátých letech se počet žáků vyšplhal až ke 159 (Pözl 1938, s. 293).

Při umísťování dětí do Pomocné školy se nerozlišovalo mezi tělesným a mentální postižením. Ve škole se tak učily s mentální retardací i děti slabé, neduživé, chudokrevné a děti s různými tělesnými vadami a postiženími a to bez ohledu na národnost a náboženství. Cílem výuky v této škole bylo zajistit co největší možné pozdější pracovní uplatnění těchto dětí. Ve škole se používaly jednoduché výukové metody s využitím pomůcek Montessorri, což v té době nebylo rozhodně obvyklé. Škola také využívala nejnovější logopedické metody, protože velká část dětí měla problémy s výslovností. Všichni učitelé měli speciální zkoušku a zúčastňovali se odborných stáží

v německých a rakouských městech. Na všechny žáky se vztahovaly podpůrné akce magistrátu. Stejně tak se na ně vztahovala městská zubní péče, kterou měli zdarma a i v této škole měl ordinaci školní lékař.

V roce 1930 byla škola postátněna a osobní náklady (platy pedagogů) převzal na svá bedra stát. Z původně dvoutřídní školy se do roku 1938 stala škola šestitřídní a v roce 1924 byla otevřena jedna třída dalšího vzdělávání, kde se mohli žáci vyučit řemeslu. Magistrát ročně na školu přispíval cca 60 000 Kč. Z toho 40 000 Kč činily věcné a správní náklady, 20 000 Kč bylo užito na sociální podporu žáků (Pózl 1938, s. 294).

NĚMECKÁ SLEPECKÁ ŠKOLA

Německá slepecká škola v Ústí nad Labem vznikla jako pobočka Slepeckého ústavu na pražském Klárově v roce 1913. Město Ústí nad Labem poskytlo pro stavbu ústavu pozemek ve Střížovickém lese o rozloze 3,7 ha. Samotná stavba byla postavena z darů podnikatelů, a to nejenom ústeckých. Většími částkami přispěli např. J. Weinmann a I. Petschek a krásnolipský podnikatel Karl Dietrich (*Die Sudetendeutschen ... 1929*, s. 101).

Původně byl chod slepecké školy financován klárovským slepeckým ústavem, který si ovšem po vzniku Československa nemohl další financování nadále dovolit. Město tedy ústav v roce 1918 převzalo, ale samo nemělo v těžkém poválečném období mnoho prostředků, jak tuto školu vydržovat. Svaz německých okresů a měst (v RČS) přijal na svém shromáždění v roce 1920 rozhodnutí, na jehož základě se zavázala každá obec, organizovaná v tomto svazu, ke každoročnímu příspěvku na ústeckou slepeckou školu částkou ve výši 0,3 % z vybraných obecných daní. Občasnými subvencemi přispíval i stát. Dohled nad školou vykonával správní výbor volený obecním zastupitelstvem. Právní status školy byl: soukromý ústav s právem veřejnosti (*Die Sudetendeutschen ... 1929*, s. 102).

V roce 1931 byla v rámci ústavu otevřena i slepecká mateřská škola, protože vedení ústavu bylo přesvědčeno, že s dětmi je nutno začít pracovat již od nejútlejšího věku, aby bylo možnou dosáhnout žádoucích výsledků. Původní kapacita školy byla 26 lůžek, ale díky velkému zájmu byla postupně rozšířena na 46 lůžek. Na všechny děti se vztahovala zdravotní péče ve stejném rozsahu, jako na děti z ostatních základních škol v Ústí nad Labem (Pózl 1938, s. 299–301).

Děti byly vedeny k samostatnosti — dívky pomáhaly v kuchyni a chlapci při drobných pracích v domě a na zahradě. Vedle standardních vyučovacích předmětů se děti učily i francouzštině, hře na klavír, violu a citeru a byly také vzdělávány v hudební teorii. Vybraní žáci se zúčastňovali výuky masérství. Pokud byl u nějakého žáka zpozorován hudební talent, byl rozvíjen tak, aby se mu mohl žák v budoucnu věnovat v rámci výkonu své profese. V posledních ročnících byla výuka zaměřená více individuálně, podle konkrétních potřeb, zájmů a možností žáka. Při vyučování se používaly speciální pomůcky a učebnice. Po ukončení osmiletého základního vzdělávání přecházela většina žáků do pražského Slepeckého ústavu na Klárově, kde měli možnost odborného středního vzdělání. Děti často jezdily na výlety, navštěvovaly městské lázně a divadelní představení a také výchovné koncerty. Vedení ústavu taktéž umožnilo dětem pořádat hudební představení v německých obcích. To byla nejenom mož-

nost přivýdělků (za jedno představení si děti vydělaly okolo 2 500 Kč), ale taktéž tato představení sloužila jako propagace ústavu (*Die Sudetendeutschen ... 1929*, s. 102).

STŘEDNÍ ŠKOLY

Nejvýznamnější střední školou byla Obchodní akademie. Její význam daleko přesahoval hranice regionu a patřila k nejlepším školám svého druhu v Československu. Byla vyhledávána studenty všech národností z celé země. V seznamu studujících najdeme mnoho žáků z Rakouska, Německa, Maďarska, Jugoslávie, ale také ze vzdálených zemí — Sýrie, SSSR nebo USA (Kaiser a Kaiserová 1995, s. 186).

V roce 1910 byla v Ústí nad Labem otevřena Státní živnostenská škola, která byla původně mistrovskou školou technického směru, poté k ní přibyla průmyslová škola následného vzdělávání a roku 1918 otevřen čtyřletý studijní strojně-technický obor. V roce 1928 bylo na této škole otevřeno dalších devět studijních oborů (*Die Sudetendeutschen ... 1929*, s. 48).

V roce 1902 byl založen soukromý Učitelský ústav, který město převzalo do své správy roku 1921. Vzdělávaly se v něm budoucí učitelky obecných a měštanských škol. Ústav neměl vlastní učitelský sbor, vyučovali zde tedy učitelé jiných ústeckých středních škol. V roce 1937 přešel pod správu státu. Žáci zde platili 300 Kč za obědy, ostatní náklady hradilo město (Pözl 1938, s. 304–5). Německé státní reálné gymnasium bylo založeno v roce 1893 jako obecní nižší chlapecké gymnázium se sídlem v Solní ulici. V roce 1897 bylo jako jeho další součást zřízeno i gymnázium vyšší a o rok později dostalo gymnázium svou vlastní novou budovu ve Velké Hradební ulici č. 9. V roce 1902 bylo gymnázium postátněno. Do roku 1920 byl humanitním gymnáziem, poté bylo přetvořeno na reálné gymnázium s angličtinou místo řečtiny. V témže roce bylo studium zpřístupněno i dívkám (Pözl 1938, s. 308).

V roce 1895 byla otevřena dvouletá dívčí škola, která se v roce 1917 změnila na dívčí lyceum a v roce 1921 na německé dívčí reformní gymnázium (*Die Sudetendeutschen ... 1929*, s. 47). V roce 1932 byla dokončena stavba nové školní budovy na Klíši podle projektu městského architekta Franze Josefa Arnolda. Město do této stavby investovalo 5 800 000 Kč.

V roce 1909 byla založena státní reálná škola a v roce 1921 Odborná škola pro ženská povolání jako tříletá rodinná škola.

PORADNA PRO VÝBĚR POVOLÁNÍ

V roce 1926 byl zřízen Okresní úřad pro poradny při výběru povolání. Činnost té ústecké pokrývala celý okres. Poradna poskytovala individuální poradenství ohledně volby vhodného povolání pro školáky končící základní školy. Jako personál zde sloužil jeden technik, jeden administrativní pracovník a vedoucí. Konaly se zde tzv. zkoušky způsobilosti, které navazovaly na testy inteligence, které byly prováděny ve školách, a zúčastňovali se jich všichni žáci, kteří končili docházku na základní škole (*Die Sudetendeutschen ... 1929*, s. 94).

Koncem dvacátých let vycházeli ze škol příslušníci populačně slabých válečných a poválečných ročníků. Poradna se snažila tyto mladé lidi směřovat na učení se řemeslům, a to zvláště takových, v rámci kterých byla po mladých lidech tehdy velká

poptávka. Jednalo se zejména o ševce, pekaře, krejčí, klempíře, sklenáře, malíře, lakýrníky, slévače, modeláře, zahradníky, krejčové, modistky a švadleny. Mezi tehdejší mládeží byla ovšem populární řemesla jako např. automechanik a kadeřnice a více než polovina žáků, kteří vycházeli ze škol, chtěla studovat střední školy (Die Sudeten-deutschen ... 1929, s. 94). Město se tímto „směřováním“ žáků na obory, kde by našli po studiu dobré uplatnění, snažilo bojovat proti nezaměstnanosti mládeže a absolventů.

ŠKOLNÍ ZDRAVOTNÍ SLUŽBA

Školní zdravotní služba byla v republice Československé novinkou, s výjimkou Prahy, kde existovala od roku 1904 (Vaculík 2011, s. 26). Prováděna byla na základě minister-
ských instrukcí a nařízení, protože až do konce trvání tzv. první republiky neexistovala právní norma, která by školní lékařskou službu podrobněji vymezovala. Byla sice připravována, ale vlivem událostí v roce 1938 k jejímu vydání již nedošlo. V instrukci z roku 1922 byli školní lékaři definováni jako stálé zdravotní školní orgány, které sledují vývoj žáků, pečují o jejich zdraví a spolupůsobí při tělesné výchově. K jejich povinnostem patřily prohlídky školní budovy a místností a podávání návrhů a posudků o jejich vhodnosti a vybavení, dokumentace zdravotního stavu žáků a informování rodičů a učitelů a následně zjednávání nápravy prostřednictvím zdravotních úřadů. Podávali každoroční periodické zprávy nadřízeným zdravotním a školním úřadům a bezodkladně informovali o nutných případech. Před zahájením vyučování měli zjistit výskyt infekčních onemocnění mezi žáky. Školní lékař také rozhodoval o případech úlevách žáků při vyučování (tj. o osvobození od jednotlivých předmětů či dočasně od školní docházky), o trvalém lékařském dozoru a doporučoval méně zdatné žáky do pomocných škol. V této směrnici byla také stanovena frekvence zevrubných vyšetření všech žáků. Ta se měla konat dvakrát ročně a mimo to měl provádět měsíční prohlídky ve třídách, při kterých měl pozorovat působení výuky, domácí přípravy a mimoškolní činnosti na tělesný a zdravotní vývoj žáka. Řídil hodiny tzv. léčebného tělocviku. Měl právo zkoumat zdravotní poměry v rodinách žáků. Dále měl ve vyšších třídách přednášet o tělovědě a zdravotvědě, udělovat porady nemajetným dětem a radit při volbě povolání. Školní lékaři měli poradní hlas při poradách učitelských sborů a v místních a okresních školních radách (Vaculík 2011, s. 26).

Působení školního lékaře na škole, délka doby úřadování a počet přednáškových hodin byly ošetřeny smluvně. Za výkon školního lékařství obdržel školní lékař honorář 5 Kč za každého žáka ročně a v pomocných školách 10 Kč na dítě a rok. Za přednášky o zdravotvědě a tělovědě dostával 25 Kč na hodinu. Veškeré náklady na školní zdravotní službu nesl zřizovatel (Vaculík 2011, s. 26).

Je příznačné, že město Ústí nad Labem zřídilo úřad školního lékaře celé tři roky před tím, než to nařídil vládní instrukcí stát, tedy roku 1919. Navíc pojetí a rozsah školní zdravotní péče daleko překračovaly to, co stát obcím v tomto směru ukládal.

Činnost školních lékařů byla stanovena městským zdravotním úřadem takto:

- Každoroční vyšetření všech žáků národních a měšťanských škol a mateřských školek praktickým lékařem, v případě potřeby odborným lékařem;
- každoroční vyšetřování dětí přicházejících do prvních tříd národních škol odbornými lékaři (tj. očními, ortopedem a ORL);

- dohlížení na zdravotní stav žáků, kteří nebyli při hromadných prohlídkách shledáni jako zcela zdraví, praktickým nebo odborným lékařem. Výsledky všech vyšetření měly být podrobně dokumentovány ve „zdravotních průkazech“ (Die Sudetendeutschen ... 1929, s. 76).

Školní lékařská služba začala vykonávat svoji činnost 1. ledna 1920. Zpočátku byli angažováni tři praktičtí lékaři (2 lékaři a jedna lékařka), později byl počet lékařů rozšířen na pět praktických lékařů, jednoho odborného lékaře — ortopeda, tři oční lékaře a tři odborné lékaře — ORL. V roce 1922 byla angažována první školní zdravotní sestra a o několik let později druhá. Díky jejich působení byla činnost školních lékařů rozšířena i do rodin dětí. Sestry totiž docházely do rodin, aby dohlédly, zda jsou lékařská doporučení skutečně prováděna (Pózl 1938, s. 195).

Činnost školních lékařů byla podmíněna spoluprací s dalšími zdravotními, pečovatelskými a sociálními institucemi ve městě, přičemž o výsledcích všech vyšetření či průběhu léčebných procedur byl školní lékař vždy informován (Die Sudetendeutschen ... 1929, s. 76). Městské poradně pro volbu povolání školní lékaři každoročně podávali podrobné písemné zprávy o zdravotním a duševním stavu žáků, kteří opouštěli národní a měštanské školy. Dále pak podávali informace soudu pro mládež a úzce s ním spolupracovali. Také vybírali žáky vhodné pro prázdninové mimoměstské pobyty. Byli členy městského Výboru pro péči, kde měli nejen odborný poradní hlas, ale také hlasovací právo (Die Sudetendeutschen ... 1929, s. 76). K dalším povinnostem ústeckých školních lékařů patřila učitelská činnost. Přednášeli zdravotní vědu v osmých třídách základních škol, v Živnostenské pokračovací škole a v rámci jednoletých učebních kurzů pro absolventy měštanských škol před přechodem do vyššího odborného školství. Mimoto spolupůsobili na rodičovských večerech pořádaných školami a při konání všeobecně vysvětlovacích přednášek pro veřejnost (Die Sudetendeutschen ... 1929, s. 77).

V roce 1924 byla zavedena školní zubní péče pro žáky základních škol. Magistrát pro výkon této činnosti spolupracoval s osmi externími zubními lékaři a jednou zubní asistentkou. Zpočátku byla ošetření prováděna v ordinacích soukromých zubních lékařů dvakrát ročně a později, v roce 1925, byla magistrátem nákladem 50 000 Kč zřízena školní zubní klinika, jejíž služby mohly využívat i předměstské obce (Pózl 1938, s. 289). První rok fungování této služby se zubní péče týkala pouze dětí v prvních dvou ročnících národních škol. Každý rok se vždy okruh ošetřovaných dětí rozšiřoval o jednu vyšší třídu. Teprve ve školním roce 1930/31 byly ve školní zubní klinice ošetřovány všechny děti všech ročníků národních i měštanských veřejných škol. Od školního roku 1932/33 byli do péče zahrnuti i žáci českých menšinových škol. Výsledky školní zubní kliniky byly i v mezinárodním srovnání velice uspokojivé (Die Sudetendeutschen ... 1929, s. 77).

Děti se „špatným držení těla“ provozovaly tzv. léčebný (rehabilitační) tělocvik a speciální masáže pod dohledem ortopeda. Na jeho provozování byla angažována učitelka se speciálním výcvikem. Masáže prováděla taktéž specializovaná pracovnice. Občasnými příspěvky přispívala i zemská správa. Děti vyžívaly služeb městských školních a odborných lékařů zcela zdarma. Náklady byly hrazeny magistrátem. Nepatrným dílem přispívali dobrovolnými dary rodiče dětí a jiné soukromé osoby (Pózl 1938, s. 195, 197).

PODPŮRNÉ AKCE PRO DĚTI NEZAMĚSTNANÝCH A CHUDÝCH RODIČŮ

V době Velké hospodářské krize se finanční poměry ústeckých rodin zhoršily natolik, že se město rozhodlo nezaměstnané a jejich děti podporovat hned několika způsoby. Kromě již zmíněných příspěvků na nájem a potravinových, uhelných a ošacovacích akcí pořádalo přímo ve školách podpůrné stravovací akce. Jejich hlavním cílem bylo poskytnutí kaloricky a výživově hodnotné stravy, která měla zajistit jejich zdárný fyzický i psychický vývoj (Pózl 1938, s. 290).

SNÍDAŇOVÉ AKCE

Ačkoli v dobových zápisech se tato akce nazývá jako „snídaňová“ (Frühstücksaktion), jednalo se spíše o snídani a svačinu. Tato akce spočívala v tom, že dětem nezaměstnaných a potřebných rodičů byly ve školních kuchyních vydávány snídaně — hrnek kakaa s mlékem a dvěma rohlíky a svačina — chléb s máslem. Bylo jim taktéž podáváno ovoce a syrová zelenina (Pózl 1938, s. 290).

POLÉVKOVÉ AKCE

Polévková akce byla v Ústí nad Labem nejprve provozována v rámci charitativní činnosti soukromými nadacemi, teprve v roce 1935 ji převzal do své režie magistrát. Stejně jako u snídaňové akce se jednalo o vydávání „posilňující“ Rumfordovy polévky ve školních kuchyních žákům nezaměstnaných a potřebných rodičů. Polévky se vydávaly vždy od listopadu do dubna včetně (Pózl 1938, s. 237).

OŠACOVACÍ AKCE

Každý rok před Vánoci dostávaly děti nezaměstnaných a potřebných rodičů svrchní oblečení, prádlo a boty. Dětem školou povinných zajišťoval tuto službu městský školní úřad, kde si rodiče mohli ošacení, boty a prádlo vyzvednout. Místo šatů si mohli rodiče dětí vyžádat přiměřený díl látky. Předškolním dětem toto ošacení a obuv vydával úřad sociální péče. Na tuto akci přispívaly svými dary i různé dobročinné spolky a nadace, soukromé osoby a na ošacení předškolních dětí každoročně přispívala také BfJ (Pózl 1938, s. 199).

OZDRAVNÉ PRÁZDNINOVÉ POBYTY, ÚTULKY A PRÁZDNINOVÁ PÉČE

Magistrát začal od roku 1922 organizovat týdenní putovní tábory, pobytové prázdninové kolonie a od roku 1931 i čtyřtýdenní ozdravné pobyty v termálních lázních Klíše. Děti, které se těchto ozdravných pobytů zúčastnily, byly vybírány školními lékaři na základě svého zdravotního stavu.

Prázdninové kolonie se původně nacházely v Telnici, Zubrnicih, ve Velkém Březně a Levíně. Později byly děti posílány buď do prázdninových osad v Jetřichovicích, Úštěku, Janově a Krupce, nebo na týdenní pěší cestování do Českého lesa, Krušných hor, Jizerských hor a do Krkonoš. Každý týden se o prázdninách též pořádaly jednodenní výlety. V průběhu školního roku byly se souhlasem školní rady

posílány celé školní třídy do „lesních škol“ (školy v přírodě) v Českém lese, v Orlických horách a v Českém Švýcarsku. Náklady těchto pobytů hradili z jedné čtvrtiny rodiče, ze tří čtvrtin je hradil magistrát (Pólzl 1938, s. 198). Je chvályhodné, že město v nejhorších krizových letech počty dětí účastnících se prázdninových ozdravných pobytů zvyšovalo. To vyplývalo zejména ze zhoršení zdravotního stavu dětí v důsledku špatných sociálních podmínek. Také to dost vypovídá o usilovném boji magistrátu za zlepšení zdravotních a sociálních podmínek, ve kterých vyrůstala nejmladší generace.

V Ústí nad Labem bylo zřízeno celkem osm útulků pro děti. Čtyři byly chlapecké, tři dívčí a jeden smíšený. První dva byly založeny v letech 1905 a 1906 nadací ústeckého velkopřemyslníka Eduarda Weinmanna. Po 1. sv. válce je převzalo do své správy město. Další útulky už byly zřizovány a financovány přímo městem. Tato zařízení byla obdobou současných školních družin a byla většinou zřizována v prostorách základních škol. Byla určena pro děti ve věku 7–14 let. Školáci zaměstnaných rodičů zde mohli před a po vyučování trávit svůj volný čas pod pedagogickým a zdravotnickým dozorem. Rodiče ráno děti přiváděli před nastoupením do zaměstnání a večer, po skončení směny, si děti vyzvedávali. Dětem zde byla zdarma poskytována strava — čerstvý chléb s máslem, tvarohem aj. Aby se děti mohly ve chvílích svého volna a také v době letních prázdnin věnovat sportovní činnosti, zřídilo město tři sportovní hřiště, kde na děti dohlížel pedagogický dozor, který byl placen magistrátem. Pedagogové také často pořádali na těchto hřištích různé sportovní hry, soutěže a turnaje, které měla mládež ve velké oblibě a účast na nich bývala hojná. Město pro jejich vítěze darovalo ceny — většinou šlo o různé vítězné poháry. V budově městské knihovny na Maternově (dnes Lidickém) náměstí byla zřízena „prázdninová“ knihovna, kam měli volný vstup všichni žáci od pátých ročníků základních škol. Smyslem knihovny byla podpora vzdělávání a zájmů dětí. Byla zde čítárna, kde si školáci mohli číst knihy a časopisy, které zde byly v německém i českém jazyce a byly každoročně doplňovány o nové výtisky (Pólzl 1938, s. 290).

ZÁVĚR

Tehdejší vedení města pokládalo sociální péči o své občany, a o děti a mládež obzvlášť, za jednu ze svých priorit. Podařilo se mu vybudovat velkorysý systém zdravotně sociální péče. V kontrastu s aktivním přístupem prvorepublikového magistrátu působí dnešní radnice velice pasivně a laxe. Město nemá žádnou ucelenou koncepci péče o děti a mládež. Tu má na svých bedrech téměř výhradně neziskový sektor.

Historie sociální péče v městě Ústí nad Labem je natolik zajímavým, inspirativním a málo prozkoumaným tématem, že by si určitě zasloužila další výzkum a zpracování. Zvlášť zajímavé by bylo prozkoumat činnost ústeckých OPM a BJF a jejich vzájemných vztahů. Každý takto objevený střípek z mozaiky minulosti může být krůčkem města k nalezení ztracené historické kontinuity, ke smíření se s minulostí a k jejímu přijetí.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- Archiv města Ústí nad Labem, *Adressbuch der Stadt Aussig und des politischen Bezirkes Aussig*. Ústí nad Labem, 1934, sign. R 759a
- Archiv města Ústí nad Labem, *Péče o mládež*, karton č. 154
- Archiv města Ústí nad Labem, *Poradny a útulky*, karton č. 153
- BRNULA, Peter, 2012. *Sociálna práca: Dejiny, teórie a metódy*. 1. Bratislava: IRIS, vydavateľstvo a tlač, s. r. o., 264 s. ISBN 9788089256914.
- Kolektiv autorů, 1929. *Die sudetendeutschen Selbstverwaltungskörper. Band 3. Aussig*. 1.vyd. Berlín: Rudolf Lodgman von Auen a Erwin Stein.
- HOUSER, Jaroslav, 1968. *Vývoj sociální správy za předmnichovské republiky*. Praha: Academia, nakladatelství Československé akademie věd, 75 s.
- CHYZ, Martin, 2002. *Leopold Pölzl: osobnost ústeckého starosty*. Ústí nad Labem: Městský úřad, [8] s. il. Memorabilia ustensis, 102 s. ISBN 80-902-8562-7.
- KAISER, Vladimír a KAISEROVÁ, Kristýna, 1995. *Dějiny města Ústí nad Labem*. Ústí nad Labem: Městský úřad Ústí nad Labem, 369 s., 104 s. il. příl. ISBN 80-901-7615-1.
- KODYMOVÁ, Pavla, 2013. *Historie české sociální práce v letech 1918–1948*. Vyd. 1. V Praze: Karolinum, 132 s. ISBN 978-80-246-2256-9.
- PÖLZL, Leopold, 1938. *Leben und Kraft durch Kommunales Schaffen der Stadt Aussig 1918–1938*. Nevydáno. Archiv města Ústí nad Labem, Sign. Rb 56.
- MUSIL, Jiří V., 2005. *Cyril Stejskal — život a dílo: rozvoj péče o mládež v Čechách do okupace*. 1. vyd. Olomouc: Společnost J. L. Fischera, 126 s. ISBN 80-903-4490-9.
- RÁKOSNÍK, Jakub, 2008. *Odvracená tvář meziválečné prosperity: nezaměstnanost v Československu v letech 1918–1938*. Vyd. 1. V Praze: Karolinum, 461 s. ISBN 978-80-246-1429-8.
- TŮMA, Antonín, 1925. *Právní základy sociální péče o mládež v republice Československé*. Praha: Česká zem. komise pro péči o mládež v Čechách, 273 s.
- TVRDOŇ, Antonín, 1936. *Spolky, ústavy a zařízení pro péči o chudé a péči o mládež ochrany potřebnou v republice Československé: seznam podle stavu v roce 1934*. V Praze: Státní úřad statistický, 340 s., 1 příl.
- VACULÍK, Jaroslav (ed.). *Instituce školních lékařů v meziválečném Československu*. In: ŘEHULKA, Evžen, 2011. *Výchova ke zdraví: Podněty ke vzdělávacím oblastem*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, s. 25–30. ISBN 9788021055339.
- VAVERKA, Marcel, 1967. *Ústecké menšinové školství 1933–1938*. In: *Historický sborník Ústecka 1967*, ed. Miloslav Košťál, Ústí nad Labem.